

O čemu sanjaju Iranci?¹

Michel Foucault

“Oni nas nikada neće svojevóljno ostaviti na miru. Isto kao što nisu ni u Vijetnamu.” Na to sam želio da ukažem da su čak manje spremni da nas ostave na miru nego u Vijetnamu i to zbog nafte i Bliskog istoka. Danas su se činili spremnima, da nakon Camp Davida prepuste Liban sirijskoj dominaciji, tj. sovjetskom utjecaju, ali da li bi Sjedinjene Države bile spremne da odbace poziciju, koja bi im, sudeći po okolnostima, omogućila da intervenišu sa Istoka ili da nadziru mir?

Da li će Amerikanci pred šaha postaviti novi test, drugi „Crni petak“? Ponovni početak predavanja na univerzitetu, nedavni protesti, nemiri koji počinju svi u isto vrijeme, vjerski festivali koji slijede nakon toga, da li bi to moglo stvoriti novu priliku? Čovjek sa čeličnom palicom je Moghadam, sadašnji lider SAVAK-a.

Ovo je rezervni plan koji trenutno nije niti najpoželjniji niti najvjerojatniji. Čini se vrlo malo mogućim: Iako bi se moglo računati na neke generale, nije još poznato da li se može u obzir uzeti cijela armija. Iz određene perspektive bilo bi besmisleno, jer ne postoji „komunistička prijetnja“, ne izvana, jer još uvijek važi dogovor od prije 25 godina da SSSR neće dirati Iran; ne iznutra, zbog mržnje prema Amerikancima koja se samo može mjeriti sa strahom od Sovjeta.

Bilo šahovi savjetnici, američki eksperti, režimski tehnochrati ili

¹ Prvi put objavljeno u *Le Nouvel Observateur*, oktobar 16–22, 1978. Isječak sa str. 203–209, „Foucault i revolucija: Spol i zaovođenje islamizma“ knjige Janet Afary i Kevina B. Andersona, izdane u University Chicago Pressu, 2005. god.

grupe iz političke opozicije (Nacionalni front ili više „socijalistički orijentisani“ ljudi), tokom ovih par proteklih sedmica svi su se složili, sa manje ili više entuzijazma, da će pokušati provesti „ubrzanu internu liberalizaciju“ ili da će dopustiti da se ona desi. Trenutno, španski model je omiljeni oblik političkog liderstva. Da li se može primijeniti na Iran? Tu je mnogo tehničkih problema. Pitanja u vezi sa datumima: Sada ili poslije, nakon još jedne nasilne epizode? Pitanja u vezi određenih osoba: Sa ili bez šaha? Možda sa sinom, ženom? Ili sa bivšim premijerom Amijem, starim, već istrošenim diplomatom primoranim da vodi operaciju.

Kralj i svetac

Ipak, postoje značajne razlike između Irana i Španije. Propast ekonomskog razvoja u Iranu je spriječio postavljanje osnove za liberalan, moderan zapadnjački režim. Umjesto toga, sa dna se digao ogroman pokret, koji je eksplodirao ove godine, uznemiravajući političke partije koje su polagano bile ponovo uspostavljane. Ovaj pokret je poslao pola miliona ljudi na ulice Teherana koji su ustali protiv mitraljeza i tenkova.

Ne samo da su uzvikivali „smrt šahu“, već isto tako i „islam, islam, Khomeini, mi ćemo te slijediti“, čak i „Khomeini za kralja“.

Situacija u Iranu može da se shvati kao velika borba pod tradicionalnim amblemima, onima kralja i sveca, naoružanog vladara i prognanika, despota koji je suočen sa čovjekom koji mu se suprotstavlja praznih ruku i za kojim kliče masa. Ova slika ima svoju moć, ali također govori o realnosti kojoj se pokorilo milion mrtvih.

Ideja ubrzane liberalizacije bez procjepa u strukturi moći pretpostavlja da se pokret odozdo integriše u sistem, ili da se pokušava neutralisati. Ovdje moramo razdvojiti gdje i koliko daleko pokret namjerava da ide. Ipak, jučer u Parizu, gdje je tražio utočište, te uprkos mnogim pritiscima, Ayatollah Khomeini je „sve upropastio“.

Poslao je molbu studentima, ali se također obratio muslimanskoj zajednici i vojsci, tražeći od njih da se pobune u ime Kur'ana i u ime nacionalizma, ustavnosti itd.

Da li svjedočimo dugo predviđanom rascjepu unutar opozicije šahu? „Političari“ opozicije pokušavaju biti utješni: „To je dobro“, kažu oni. Dizanjem uloga, „Khomeini“ nas je naveo da se suočimo sa šahom i Amerikancima. Ipak, njegovo ime je samo krik gomile, jer on nema nikakav program. Ne zaboravite da su, od 1963., političke partije bile

uštkivane. U ovom trenutku mi se priklanjamo Khomeiniju, ali jednom kada se ova diktatura sruši sva magla će nestati. Autentična politika će preuzeti vlast, a mi ćemo uskoro zaboraviti na starog propovjednika.“ Ali uzrujanost ovog vikenda, nastala oko slabo skrivene rezidencije Ayatollaha u predgrađu Pariza, kao i dolaska i odlaska „važnih iranskih figura“, sve ovo je proturječilo ovom, pomalo naglom optimizmu. Sve ovo je dokazalo da ljudi vjeruju u moć misteriozne struje koja teče između ovog starca, koji je u izgnanstvu već 15 godina, i njegovog naroda koji priziva njegovo ime.

Priroda ove struje me zanimala još otkako sam čuo o njoj prije nekoliko mjeseci, te sam, moram priznati, bio malo sumnjičav od konstantnog slušanja mnogih promišljenih stručnjaka kako ponavljaju: „Znamo šta ne žele, ali oni još uvijek ne znaju šta žele.“

„Šta vi želite?“ Upravo sam sa tim istim pitanjem hodao ulicama Teherana i Qoma u danima koji su uslijedili nakon nemira. Pazio sam da ovo pitanje ne postavim profesionalnim političarima. Umjesto toga sam izabrao da održim ponešto duže razgovore sa vjerskim liderima, studentima, intelektualcima zainteresiranima za probleme u vezi Islama, te također sa bivšim borcima koji su odustali od oružane borbe 1976. god., i odlučili da rade na potpuno drugačijim principima unutar tradicionalnog društva.

„Šta vi želite?“ Tokom cijelog mog boravka u Iranu nisam nijednom čuo riječ „revoluciju“, ali četiri od pet puta bi neko odvratio „islamsku vladu“. Ovo nije bilo iznenađujuće. Ayatollah Khomeini je ovo već pružio kao njegov jezgroviti odgovor novinarima i on je takav i ostao sve do danas.

Šta to tačno podrazumijeva u državi poput Irana, koja ima veliku muslimansku većinu, ali nije niti arapska niti sunitska, te je stoga manje podložna panislamizmu ili panarabizmu.

I zaista, šiitski muslimani pokazuju dosta karakteristika koje vrlo vjerovatno daju posebnu notu tom istrajavanju na „islamskoj vladi“. S obzirom na njenu organizaciju, postoji odsustvo hijerarhije u vjerskom vođstvu, određena doza nezavisnosti vjerskih lidera, te važnost koja se ukazuje prvenstveno duhovnom autoritetu. Uloga koju vjersko vođstvo mora obnašati da bi održala svoj utjecaj – to je ono što ovisi o ovoj organizaciji. Što se tiče šiitske doktrine, postoji princip da istina nije kompletna i zapečaćena sa zadnjim vjerovjesnikom. Nakon Muhammeda je nastupio novi krug objelodanjanja, nezavršeni krug imama,

koji su, kroz njihove riječi, primjere, kao i njihovo mučeništvo, ponijeli svjetlost, uvijek isto, a promjenjivo. To je ono svjetlo koje je sposobno da osvjetli zakon iznutra. Kasnije je napravljeno ne samo da bude sačuvano, već također i da vremenom ispusti duhovno značenje koje nosi. Iako je nevidljiv prije svog obećanog povratka, dvanaesti imam nije niti radikalno niti fatalno odsutan. Ljudi su ti koji će ga navesti da se vrati, jer je istina ta koja ih dalje prosvjetljuje.

Često se za šiizam kaže da je svaki oblik moći loš ako nije moć imama. Kao što možemo vidjeti, stvari su puno kompliciranije. To je ono što mi je ajatollah Shariatmadari rekao prilikom prvih minuta našeg sastanka: „Čekamo na povratak Imama, što ne znači da odustajemo od mogućnosti dobre vlade. To je isto ono što vi kršćani nastojite da postignete, iako iščekujete Sudnji dan.“ Kao da nastoji svojim riječima pridodati više autentičnosti, ajatollah je, kada me je primio, bio okružen sa nekoliko članova Komiteta za ljudska prava u Iranu.

Jedna stvar mora biti jasna. Pod „islamskom vladom“ u Iranu niko ne smatra politički režim u kojem bi vjerske figure imale ulogu nadzora ili kontrole. Za mene, fraza „islamska vlada“ čini se kao da ukazuje na dvije stvari.

„Utopiju“, kao što su mi neki rekli bez bilo kakve pežorativne implikacije. „Ideal“, kao što mi je rekla većina. U svakom slučaju, to je nešto jako staro te istovremeno u dalekoj budućnosti, ideja povratka onome što je islam bio za vrijeme Poslanika, ali, također, ideja o napredovanju ka obećavajućoj, ali udaljenoj tački gdje bi bilo moguće povratiti vjernost prije nego sačuvati poslušnost. Potraga za ovim idealom, manjak povjerenja legalizmu, zajedno sa vjerom u kreativnost islama je ono što se meni činilo ključnim.

Vjerski autoriteti su mi pojasnili da bi to zahtijevalo dugi rad državnih i vjerskih stručnjaka, učenjaka, te vjernika, kako bi se rasvijetlili svi problemi na koje Kur'an nije dao precizne odgovore. Ali ovdje se već mogu uočiti određene generalne upute: Islam cijeni rad; niko ne može biti lišen svojih plodova rada; ono što mora pripadati svima (voda, tlo) niko ne smije prisvajati. Kada je riječ o povlasticama, one će biti ispoštovane do te mjere da njihovo iskorištavanje neće nikome naškoditi; manjine će biti zaštićene i bit će im osigurana sloboda da žive kako žele, pod uvjetom da ne vrijeđaju većinu, između muškaraca i žena neće biti nejednakosti kada je riječ o pravima, već razlikama, jer postoje prirodne razlike. Kada je riječ o politici, odluke se trebaju donositi na osnovu

većine, vođe trebaju da se odgovorno odnose prema svom narodu, a svaki pojedinac, kao što i nalaže Kur'an, treba da bude u mogućnosti da smatra odgovornim onog koji vlada.

Obično se kaže da su definicije islamske vlade neprecizne. Naprotiv, meni se čini da imaju prepoznatljivu, ali, moram reći, ne tako utješnu bistrinu. „Ovo su osnovne formule za demokratiju, bilo da je ona buržoaska ili revolucionarna“, rekao sam. „Još od XVIII st., mi nismo odustali od njihovog ponavljanja, a vi znate dokle je to dovelo.“ Odmah me presjekao sa sljedećim odgovorom: „Kur'an ih je prepoznao puno prije vaših filozofa, a ako je kršćanski i industrijalizirani Zapad izgubio njihovo značenje, mi znamo kako ćemo sačuvati njihovu vrijednost i efikasnost.“

Kada Iranci pričaju o islamskoj vladi; kada je pod prijetnjom metaka preobrazu u slogan na ulicama; kada odbiju u njeno ime sve dogovore partija i političara, možda čak rizikujući krvoproliće; tada imaju druge stvari na umu, a ne ove formule koje ne dolaze niodakle. Oni također imaju druge stvari u svojim srcima. Smatram da razmišljaju o stvarnosti koja im je jako bliska, jer i sami aktivno učestvuju u njoj.

Prva i najvažnija stvar je u pokretu koji nastoji da osigura trajnu ulogu u političkom životu tradicionalnim strukturama islamskog društva. Islamska vlada je ono što će dozvoliti trajnu aktivnost hiljada političkih centara koji su prošireni džamijama i vjerskim zajednicama kako bi se oduprli šahovom režimu. Dat mi je primjer. Prije deset godina zemljotres je pogodio Ferdows. Čitav grad je morao biti rekonstruiran, ali pošto plan koji je odabran nije zadovoljio većinu seljaka i manjih zanatlija, oni su se odvojili. Pod vođstvom vjerskog lidera, oni su osnovali vlastiti grad malo dalje od prethodnog. Prikupili su fondove za cijelu regiju. Zajednički su izabrali gdje će se smjestiti, ugovorili su snadbijevanje vodom, te su organizovali zadruge. Svoj grad su nazvali Islamiyeh. Zemljotres im je pružio priliku da iskoriste religijske strukture ne samo kao centre otpora, već i kao izvore političke kreacije. Ovo je ono o čemu sanjamo kada govorimo o islamskoj vladi.

Nevidljiva sadašnjost

Ali sanjamo također o drugom pokretu. To je pokret koji bi dozvolio uvođenje duhovne dimenzije u politički život, kako ne bi bila, kao uvijek, prepreka za duhovnost, već prije pribežište, prilika i ferment. Ovdje se

susrećemo sa sjenkom koja progona cijeli politički i vjerski život u Iranu danas: sjenkom Alija Shariatija, čija je smrt prije dvije godine omogućila ovu poziciju, tako privilegovanu u šiizmu, te nevidljive Sadašnjosti ili sveprisutne Odsutnosti.

Tokom studija u Evropi, Shariati, koji je dolazio iz religioznog miljea, bio je u kontaktu sa liderima alžirske revolucije, sa različitim ljevičarskim kršćanskim pokretima, te sa cijelom strujom nemarksističkog socijalizma. (Prisustvovao je Gurvitchevim predavanjima.) Poznavao je rad Fanona i Massignona. Vratio se u Mašhad gdje je podučavao o istinskom značenju šiizma koje ne bi trebalo da se traži u vjeri koja je institucionalizovana još od XVII st., već u propovijedima o socijalnoj pravdi i jednakosti o kojima je još govorio i prvi imam. Njegova „sreća“ je bila u tome da ga je prognanstvo natjeralo da ode u Teheran i da predaje van univerziteta, u sobi koja mu je pripremljena pod zaštitom džamije. Tamo se obraćao javnosti koja je bila iz njegove sredine i koja se uskoro mogla mjeriti u hiljadama: studenti, mule, intelektualci, skromni ljudi iz obližnjeg bazara, te ljudi koji su prolazili kroz provincije. Shariati je umro kao mučenik, proganjan, a sve njegove knjige su zabranjene. Predao se kada je njegov otac bio uhapšen umjesto njega. Nakon godine provedene u zatvoru, ukratko, nakon što je prognan, umro je na način koji bi rijetki utemeljili na prirodnim uzrocima. Prije par dana, tokom velikog protesta u Teheranu, Shariatijevo ime je bilo jedino koje je uzvikivano, sem Khomeinijevog.

Izumitelji države

Ne osjećam se prijatno govoreći o islamskoj vladi kao „ideji“ ili čak kao „idealu“. Prije me zadivljuje kao oblik „političke volje“. Zadivljuje me u smislu napora da se politiziraju strukture koje su neodvojivo socijalne i religijske, kao odgovor na trenutne probleme. Također me zadivljuje kao pokušaj da se otvori duhovna dimenzija u politici.

Kratkoročno, ova politička volja postavlja dva pitanja:

1. Da li je dovoljno intenzivna i da li je njena određenost dovoljno jasna kako bi spriječila „Amini soluciju“, koja je prihvatljiva šahu, koju zagovaraju strane sile, koja za cilj ima uspostavu zapadnjačkog parlamentarnog režima i koja bi nesumnjivo privilegovala islamsku vjeru?

2. Da li je ova politička volja ukorijenjena dovoljno duboko da postane trajan faktor u političkom životu Irana ili da li će se raspršiti poput oblaka kada se nebo političke stvarnosti konačno razbistri i kada ćemo biti u mogućnosti da pričamo o programima, partijama, ustavu, planovima i tako dalje?

Političari bi mogli reći da odgovori na ova dva pitanja određuju većinu njihovih taktika danas.

Nekoć je Perzijsko carstvo uspostavilo državu i prilagodilo njene modele Islamu. Ali iz istog Islama, proizašla je religija koja je svom narodu ponudila beskonačne izvore otpora državnim moćima. U ovoj volji za „islamskom voljom“ da li bi trebali tražiti pomirenje, proturječe ili prag nečega potpuno novog?

Drugo pitanje koje ostaje se tiče malog kutka na zemlji čije tlo, i ono iznad površine i ono ispod površine, ima stratešku važnost na globalnom nivou. Koja je poenta traženja političke duhovnosti za ljude koji naseljavaju ovo tlo, pod cijenom vlastitih života, pogotovo kada je riječ o tom konceptu kojeg smo zaboravili još od Renesanse i velike krize Kršćanstva? Već čujem Francuze kako se smiju, ali znam da su u krivu.

S engleskog prevela: Qanita Abedpour